

Format Projectvoorstellen voor Publiek-Privaat Center for Digital Humanities

Aanvragende organisatie:

NIOD. Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocide Studies (KNAW)
Meertens Instituut (KNAW)

Private partners:

- *Zeezeilen (zznl.nl)*. Dit bedrijf bedenkt en ontwerpt bijzondere websites en stijlvol drukwerk. De essentie: verrassende en toegankelijke producties voor opdrachtgevers bij de overheid en in de wereld van cultuur, wetenschap en onderwijs. Dit resulteerde onder meer in de NIOD-site Oorlogsbronnen.nl.
- *Overboord Webprojecten (overboord.nl)*. Dit bedrijf verzorgt open source implementaties en technische realisaties van webprojecten.

Titel projectaanvraag

Radicale politieke verbeelding. Ontsluiting van nationaalsocialistische karikaturen

Keywords

Politieke karikaturen, visueel bronnenmateriaal, nationaalsocialisme, systematische ontsluiting, *crowdsourcing*

Project omschrijving

Dit project is een toegepast voorbeeld van nieuwe mogelijkheden binnen de Digital Humanities (e-Humanities) en een initiatief tot specifieke technische en inhoudelijke samenwerking tussen KNAW-instituten. Daarnaast wordt de wisselwerking tussen publieke en private partijen gestimuleerd. Ontsluiting van visuele bronnen wordt hierin verwezenlijkt vanuit de vraag: op welke wijze verbeelden en duiden politieke karikaturen historische ontwikkelingen?

Informatiewetenschappelijk/Technisch:

Publieke archief- en onderzoeksinstituten, zoals het NIOD, bieden papieren bronmateriaal aan voor gebruikers zoals historici. Dit materiaal wordt in toenemende mate gedigitaliseerd. In hoeverre kunnen we moderne informatietechnologie toepassen op gedigitaliseerd, visueel (niet-fotografisch) bronnenmateriaal (in dit geval politieke karikaturen) voor onder meer historisch onderzoek?

Onderzoek naar het automatisch herkennen van beeld (o.a. concepten in foto's en video's) laat zien dat menselijke input nodig is om systemen dit te laten leren (Snoek et.al. 2006). Historici kunnen als gespecialiseerde onderzoekers met een specifieke informatiebehoefte bijdragen aan dit leerproces. Door middel van *crowdsourcing* (Howe 2006) met een gesloten gebruikersgroep (bijvoorbeeld geschiedenisstudenten/onderzoekers) met een bepaalde domeinkennis kunnen we deze specifieke informatiebehoefte in beeld brengen en op een toegepaste manier opslaan in speciale schema's. Vervolgens kan een moderne zoekmachine deze informatie gebruiken om relevante niet-fotografische bronnen te vinden en relaties/verbanden/patronen te ontdekken tussen deze bronnen. Het uiteindelijke product is een domeinspecifieke zoekmachine voor niet-tekstuele historische informatiebronnen die voldoet aan de informatiebehoefte van historici die willen werken met dergelijke bronnen. De technologieën die gebruikt worden in het project kunnen ook door andere

instellingen die visueel bronnenmateriaal bezitten (bijvoorbeeld Persmuseum en KNAW-zusterinstituten zoals IISG, KITLV en inmiddels al Meertens Instituut) worden benut en van feedback voorzien. Daarnaast levert het project data op in o.a. de vorm van bruikbare annotaties en transcripties die kunnen worden gebruikt voor verder onderzoek in de informatica/software-ontwikkeling op het gebied van automatische beeldherkenning.

Inhoudelijk/Geschiedkundig:

Het belang van visuele elementen in de twintigste-eeuwse cultuur wordt in toenemende mate onderkend (Dikovitskaya 2005; Mirzoeff 2009). Beeldmateriaal toont hoe personen, situaties en gebeurtenissen destijds werden waargenomen en weergegeven; het ontstijgt voor hedendaagse belangstellenden de abstractie van tekstuele weergave. Grote wetenschappelijke en populaire interesse in foto's en films over het verleden is hiervan het gevolg (Paul 2011). Dat geldt niet in het minst voor de bestudering van de Tweede Wereldoorlog en de daaraan voorafgaande jaren.

Historici kennen de specifieke, selectieve en subjectieve blik van visuele bronnen maar zijn eerder vertrouwd met fotografie dan met getekende illustraties. Beeldbepalende politieke karikaturen vormen zodoende een weinig benutte bron.

Karikaturen in de verzuilde Nederlandse pers hebben bijgedragen aan de politieke cultuur (Langeveld 1989; Van Weringh 2005); ze weerspiegelden tal van opvattingen en vormden en versterkten uiteenlopende wereldbeelden, zelfbeelden en vijandbeelden. Voor een goed begrip van het sterk tijdgebonden fenomeen van de karikatuur levert de beoogde *tool* - door een systematische ontleding van de contextuele verwijzingen in het beeldmateriaal - beter inzicht in de politiek-maatschappelijke context. Omdat duiding hiervan wezenlijk is voor het interpreteren van karikaturen leent dit materiaal zich bij uitstek voor een dergelijke aanpak. Dit project zal een selectie aansprekende karikaturen ontsluiten uit de vooroorlogse jaren en de bezettingstijd. Aangezien ook de persoonlijke stijl en politieke overtuiging van de karikaturist essentieel zijn, is gekozen voor het werk van één prominente tekenaar: Maarten Meuldijk in het radicale NSB-weekblad *Volk en Vaderland* (1933-1945). Nader inzicht in zijn werk met oog voor de gehanteerde beelddataelementen vergroot onze kennis van de verbeelding van voor het nationaalsocialisme relevante thema's, de verhouding tot anderen en de hierin optredende veranderingen. Dit beantwoordt de centrale vraag: op welke wijze verbeelden en duiden politieke karikaturen de historische ontwikkelingen?

Planning (6 maanden)

De planning is opgedeeld in 3 fases voor in totaal 6 maanden.

- *Fase 1: Opstarten en testen* (2 maanden: 2 x 0,4 FTE)
  - o Kees Ribbens (KR) maakt een inventarisatie van de belangrijkste kenmerken (classificatie van thema's, metadata schema) van karikaturen die voor met name historici interessant zijn.
  - o Junte Zhang (JZ) past de bestaande *crowdsourcing tool* aan en formaliseert de inventarisatie van KR in een schema.
  - o KR/JZ bereiden de karikaturen voor. JZ splitst automatisch de PDF bestanden per pagina op. De karikaturen komen voornamelijk voor op pagina 3 van *Volk en Vaderland*, maar dit kan afwijken. KR controleert de selectie.
  - o Via een mailing en andere oproepen (op locatie bij universiteiten en archieven) worden vrijwilligers ingeschakeld (KR).
  - o Overboord Webprojecten voorziet JZ van technische feedback qua implementatie/verbeteringen van de *crowdsourcing tool*.
  - o Zeezeilen voorziet JZ/KR van advies m.b.t. de *frontend*.

- *Fase 2: Crowdsourcing* (2 maanden: 2 x 0,4 FTE)
  - o KR biedt inhoudelijke ondersteuning aan vrijwilligers via e-mails/ telefoon/contact. De verwachting is dat in deze fase vooral inhoudelijke ondersteuning nodig zal zijn.
  - o JZ biedt technische ondersteuning aan vrijwilligers via e-mails/ telefoon/contact.
  - o JZ bereidt Fase 3 voor.
- *Fase 3: Gebruik en ontsluiting* (2 maanden: 2 x 0,4 FTE)
  - o JZ zorgt voor de ontsluiting d.m.v. de verkregen data in Fase 2 met een zoekmachine.
  - o Overboord Webprojecten voorziet JZ van technisch feedback qua implementatie/verbeteringen.
  - o Zeezeilen voorziet JZ van advies m.b.t. de *frontend*.
  - o KR/JZ beschrijven de inhoudelijke mogelijkheden van de zoekmachine voor historici, o.a. resulterend in een artikel in een historisch tijdschrift.
  - o JZ/KR schrijven een artikel voor een informatiewetenschappelijk tijdschrift.

Begroting:

De begroting over 6 maanden zal 0,8 FTE bedragen, volledig te dragen door het Publiek-Private Center for Digital Humanities.

Volgens de planning zullen de taken gelijk worden verdeeld tussen het MI en het NIOD met ieder 0,4 FTE. De salarissen vallen respectievelijk in schaal 10 en 11.

De werkelijke loonkosten op basis van de huidige inschaling zijn:

- De kosten voor medewerker 0,4 fte gedurende 6 maanden schaal 10.10:
2.080 x 6 = 12.480
- De kosten voor medewerker 0,4 fte gedurende 6 maanden schaal 11.11:
2838,92 x 6 = 17.033

Totaal: euro 29. 513

De private partners zullen *in kind* bijdragen aan het project.

Maatschappelijke waarde

Dit project stimuleert het onderzoeks- en educatief gebruik van politieke karikaturen door verbeterde toegang tot dit vooralsnog ondergewaardeerd element van de politieke cultuur. Als voorbeeld geeft het inzage in het beeldgebruik van nationaalsocialisten, zowel ten tijde van het vooroorlogse parlementaire systeem als tijdens de Duitse bezetting.

Door systematische interpretatie en ontsluiting is zorgvuldigere analyse van politiek beeldmateriaal mogelijk (eveneens relevant voor o.m. politicologen en communicatiewetenschappers). Deze *tool* kan benut worden als model voor het ontsluiten van karikaturen in andere print media, zowel in Nederland als internationaal.

Risico's en afhankelijkheden

Deze prenten zijn toegankelijk voor het publiek en er berust geen licentie op. Een afhankelijkheid is de digitalisering van de spotprenten door de Koninklijke Bibliotheek (KB). Een recente planning van de KB geeft aan dat het desbetreffende tijdschrift in september 2012 digitaal beschikbaar is. De KB zal deze prenten ook voorzien van basis metadata, hetgeen kan worden hergebruikt

binnen dit project, maar niet per se noodzakelijk is. Er zijn circa 600 karikaturen beschikbaar en we gaan deze collectie verwerken d.m.v. *sampling*, waarbij elke karikatuur uiteindelijk 1 keer wordt verwerkt door een vrijwilliger. Fase 2 kan uitlopen, maar Fase 3 kan ook gedeeltelijk in parallel lopen aangezien er in Fase 3 gewerkt kan worden met een selectie van Fase 2.

Een afhankelijkheid is de beschikbaarheid van vrijwilligers, maar we kunnen vrijwilligers vanuit verschillende universiteiten en andere gemotiveerde verbanden bereiken (coördinator en uitvoerders hebben rechtstreekse contacten met UvA, EUR en archiefinstellingen).

Een ander afhankelijkheid is de beschikbaarheid van de uitvoerders. De planning is om het project te starten in het vroege najaar van 2012.

Haalbaarheid

Het project is gepland voor 6 maanden en kan binnen de beschikbare tijd en het budget worden voltooid, omdat het nodige voorwerk is verricht en technische oplossingen en infrastructuur al grotendeels bestaan bij het Meertens Instituut. Daarnaast hebben we het project opgedeeld in 3 fasen die direct op elkaar volgen, of eventueel in parallel, waardoor er weinig afhankelijkheden zijn.

Organisatie:

Coördinatie: Prof. dr. Peter Romijn (NIOD).

Uitvoerder(s)

- dr. Kees Ribbens (NIOD) zorgt voor de inhoudelijke en geschiedkundige relevantie/nut van het ontwerp en gebruik van de *tools*.
- dr. Junte Zhang (Meertens Instituut) zorgt voor de technische ontwikkeling en de technische implementaties.

Private partner(s)

- Alfred Marseille (Zeezeilen) voorziet het project van advies op het gebied van de vormgeving en frontend.
- Egbert Bleyenburg (Overboord Webprojecten) deelt technische expertise m.b.t. de software die gebruikt en ontwikkeld wordt in het project.

Relatie met bestaand onderzoeksprogramma?

Het project kan gerelateerd worden aan het bestaande *Common Language Resources and Technology Infrastructure* (CLARIN-NL) project Search and Develop (S&D). In dat project wordt de functionaliteit ontwikkeld voor een zoekmachine voor verschillende Europese onderzoeksinstituten. Het Meertens Instituut is uitvoerder van dit project binnen CLARIN-NL. Het NIOD, dat tevens het nationale Netwerk Oorlogsbronnen coördineert, kan gebruik maken van de functionaliteit die hier is ontwikkeld/ontwikkeld wordt en eventueel aansluiting krijgen d.m.v. van technieken en standaarden die hier worden ontwikkeld. Binnen het nieuwe onderzoeksbeleidsplan van het NIOD wordt nadrukkelijk een plaats ingeruimd voor onderzoek naar propaganda. Een accent op de visuele aspecten past hier uitstekend in.

Rol en insteek van private partner

De meerwaarde voor deze private partners is dat er met deze samenwerking nieuwe en maatschappelijk toepasbare kennis en inzichten op het gebied van de Digital Humanities kunnen worden verkregen die tevens publiciteit en goodwill

opleveren. De private partners zijn voornamelijk actief in de publieke sector, inclusief op het gebied van digitaal erfgoed en de Digital Humanities, en kunnen de uitvoerders voorzien van praktische feedback en verder inzicht. De communicatie tussen de uitvoerders en private partners gebeurt in meetings op locatie bij de private partners. Dit zal gebeuren bij aanvang en afloop van een fase. Overige communicatie zal ad hoc gebeuren. Zie ook 'Organisatie.'

Deliverables/concreet product

De deliverables zijn software tools/programma's die open source beschikbaar worden gesteld via bijvoorbeeld *Github*, gegevens (annotaties, transcripties, etc) die worden vrijgegeven volgens de "Creative Commons Attribution-NoDerivs 3.0 Unported License" via de projectwebsite, een zoekmachine die ondergebracht/ondersteund wordt door het Meertens Instituut, en twee artikelen. De deliverables kunnen ook gelijk door de KB worden gebruikt.

Specifiek:

- Een *tool* waarmee gebruikers (bijvoorbeeld geschiedenis studenten en/of vrijwilligers van het Meertens Panel) de karikaturen kunnen voorzien van annotaties, transcripties en ander extra metadata relevant voor historici.
- Een database met annotaties en transcriptie van karikaturen. Deze database kan in de toekomst als een belangrijke bron worden gebruikt door onderzoekers/ontwikkelaars voor de verdere ontwikkeling van software voor het automatisch herkennen van bijvoorbeeld personen in karikaturen.
- Een zoekmachine die gebruik maakt van deze database.
- Een vakinhoudelijk artikel (KR en JZ) dat dit project en de resultaten beschrijft en presenteert voor een Nederlands geschiedkundig tijdschrift (bijvoorbeeld *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*)
- Een gecombineerd (interdisciplinair) methodisch en inhoudelijk artikel (KR en JZ) in een internationaal informatiewetenschappelijk tijdschrift zoals *Journal of the American Society for Information Science and Technology*.

Techniek

In dit project zullen binnen het werkgebied van het NIOD bestaande technieken die benut worden bij het Meertens Instituut voorzien worden van een nieuwe toepassing. Deze technieken worden verder ontwikkeld c.q. aangepast in samenwerking tussen NIOD en Meertens Instituut. Daarbij maken we gebruik van bestaande protocollen en standaarden die ontwikkeld zijn door het W3C. Bij het Meertens Instituut is al software ontwikkeld om papieren (met de hand geschreven) documenten te transcriberen. Deze software kunnen we verder ontwikkelen om ook niet-fotografisch beeldmateriaal te voorzien van annotaties, transcripties en andere voor historisch onderzoek relevante extra metadata. Deze informatie wordt vastgelegd in *Component MetaData Infrastructure* (CMDI) dat ontwikkeld is binnen CLARIN.

Een geavanceerde zoekmachine gedreven door Lucene/Solr maakt het mogelijk om relevante spotprenten terug te vinden en relaties/verbanden/patronen te ontdekken tussen de bronnen. Daarbij kunnen historici ondersteund worden in hun onderzoek d.m.v. o.a. *faceted search* en serendipisme (Yee et.al. 2003). Vragen i.v.m. categorisering/aanbrengen tags voor het metadata-schema voor

faceted search kunnen zijn:

- Wat is het hoofdthema van deze karikatuur?
- Wat voor (mogelijke archetypische) situatie wordt uitgebeeld?
- Wie zijn de afgebeelde personen: bekende leidsmannen (m/v) of prototype burgers/arbeiders?
- Welke symbolen en stereotypen worden benut?
- Gaat het om zelfbeeld of vijandbeeld?
- M.b.t. binnenland of buitenland (Duitsland, Italië, de Geallieerden etc)?
- Waar gaat het om resp. politiek, economie, cultuur, religie, etniciteit? In hoeverre aan actualiteit gebonden?
- Welk gebruik van teksten/opschriften e.d.
- Eén kader prent of stripvorm (beeldsequentie)?

Literatuur

Dikovitskaya, Margarita, *Visual culture: the study of the visual after the cultural turn* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2005)

http://books.google.nl/books/about/Visual_culture.html?hl=nl&id=ggeuSvEDM7cC

Howe, Jeff, 'The Rise of Crowdsourcing', *Wired*, 14.06 (June 2006)

<http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html>.

Langeveld, Willem, *Politiek per prent. Een inleiding tot de politieke beeldcommunicatie* (Baarn: Ambo 1989)

Marienfild, Wolfgang, 'Politische Karikaturen', *Geschichte lernen*, Nr.18 (November 1990) 13-21.

Mirzoeff, Nicholas, *An introduction to visual culture* (Abingdon: Routledge 2009²)

Paul, Gerhard, *Bilder, die Geschichte schrieben: 1900 bis Heute* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011)

Snoek, Cees G. M., Marcel Worring, Jan C. van Gemert, Jan-Mark Geusebroek, and Arnold W. M. Smeulders. 'The challenge problem for automated detection of 101 semantic concepts in multimedia'. In: *Proceedings of the 14th annual ACM international conference on Multimedia*. (New York, NY: ACM, 2006) 421-430

Weringh, Koos van, *Altijd op de loer: het beeld van Duitsland in de Nederlandse karikatuur, 1871-2005* (Amsterdam: Mets & Schilt, 2005)

Yee, Ka-Ping, Kirsten Swearingen, Kevin Li, and Marti Hearst, 'Faceted metadata for image search and browsing'. In: *Proceedings of the SIGCHI conference on Human factors in computing systems (CHI '03)*. (New York, NY: ACM, 2003) 401-408